

BIBLIOTEKA KSIĘCIA LUDWIKA I BRZESKIEGO (ZM 1398)

Jarosław Szymański

Jarosław Szymański: Library of Louis I of Brzeg (deceased in 1398)

The goal of this paper is to reconstruct the book collection gathered by prince Louis I of Brzeg. It primarily consists of the description and identification of the existing manuscripts. Louis I started to collect books as early as in the 1350s, later on he donated his collection to the library of St Hedwig's Collegiate Church, which he founded in 1369 and eventually they were moved to the library of the Brzeg Gymnasium established in 1569. After World War II, the bigger part of the collection was moved to the University Library in Wrocław (hereinafter: ULW), where prince's Louis I manuscripts are kept in the Department of Old Prints of the ULW. One of the codes is located in the Department of Manuscripts of the ULW and the rest of the collection remains in Brzeg – in the Silesian Piast Museum, where historians identified one of the manuscripts from the prince's library. The information on other prince's manuscripts can be found in other sources; the most important one for the reconstruction of the collection is the testament of the prince of 1360, constituting provisional inventory of his library. Currently, we are able to identify ca. 25–27 manuscripts on history, morality and philosophy, as well as theology and liturgy. Collecting books and keeping the library are just part of many foundation activities of Louis I, who pursued his intellectual and religious goals all his life. Through his numerous activities, Louis I satisfied his passion for collecting and strengthened his political position by fostering the reputation of the dynasty and the prince.

Key Words: Prince Louis I of Brzeg, collection, manuscripts, chronicle, University Library in Wrocław

W średniowieczu książka nie była dobrem powszechnym; wręcz przeciwnie – na drodze manuskrypty mogli pozwolić sobie nieliczni. Największymi posiadaczami były instytucje kościelne, przede wszystkim klasztory, z czasem uniwersytety. Niemałe bywały biblioteczki uczonych – także duchownych. Rzadko kiedy świeckim udawało się przełamać ten swoisty monopol ludzi Kościoła na posiadanie książek, choć w ich wypadku chodziło nierzadko bardziej o prestiż niż lekturę¹.

Na średniowiecznym Śląsku największe księgozbiory posiadały klasztory, przede wszystkim augustianów w Żaganiu i we Wrocławiu, cystersów w Lubiążu, Henrykowie i Krzeszowie oraz dominikanów we Wrocławiu². Własne zbiory książek posiadały też inne instytucje kościelne – kolegiaty, wspólnoty i korporacje, a nawet parafie. Znane są biblioteki

1 Maria HORNOWSKA, Halina ZDZITOWIECKA-JASIEŃSKA, *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1947, s. 87–88. Najwybitniejsi świeccy zbieracze książek w średniowieczu to m.in. angielski król Edward IV, król Maciej Korwin, książęta Humphrey Lancaster i John Bedford oraz książęta burgundzcy Filip II Śmiały oraz Jan bez Trwogi. W Polsce na przełomie XIV i XV w. największy księgozbiór „świecki” posiadała królowa Jadwiga, zaś ze zbioru bibliotecznego pierwszej wszechnicy krakowskiej zachowały się zaledwie trzy kodeksy; por.: Jerzy Samuel Bandtkie, *Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*, Kraków 1821, s. 1–51, gdzie wymienia średniowieczne manuskrypty biblioteki; Piotr LECHOWSKI, *Biblioteka Jagiellońska – historia i współczesność*, „Forum Bibliotek Medycznych”, VI, 2013, nr 2 (12), s. 393; Edward POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984, s. 201; Antoni ZIEMBA, *Sztuka Burgundii i Niderlandów 1380–1500. Tom I: Sztuka dworu burgundzkiego oraz miast niderlandzkich*, Warszawa 2015, s. 222–224.

2 Por.: Józef MANDZIUK, *Średniowieczne biblioteki kościelne na Śląsku*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, T. IV, red. Jan Walkusz, Lublin 2005, s. 145–172; Stanisław SOLICKI, *Z problematyki średniowiecznych bibliotek śląskich*, w: *Średniowieczna kultura na Śląsku*, red. Roman Heck, Wrocław 1977, s. 33–37; Alfred ŚWIERK, *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*, Wrocław 1965; Krystyna ZAWADZKA, *Biblioteki klasztorne dominikanów na Śląsku (1239–1810)*, Wrocław 1999.

prywatne niektórych duchownych, np. Apeczki z Ząbkowic, Mikołaja z Gliwic czy Mikołaja Wandelera³.

Władcą, który był twórcą największej świeckiej biblioteki na Śląsku w XIV w. był Ludwik I brzeski (ur. pomiędzy 1313 a 1321, zm. 1398 r.), syn księcia legnickiego Bolesława III⁴, który zgromadził zbiór kilkudziesięciu manuskryptów. Celem niniejszego tekstu jest rekonstrukcja tego księgozbioru, który dotychczas nie został należycie opracowany. Ludwik I zaczął gromadzić księgi już w latach pięćdziesiątych XIV w., być może odkąd osiadł w Lubinie w 1348 roku. Następnie zbiory swe przekazał bibliotece kolegiaty św. Jadwigi w Brzegu, którą ufundował w 1369 r.⁵, skąd księgi trafiły do biblioteki Gimnazjum Brzeskiego (*Bibliotheca Gymnasii Illustris Bregensis*, zbiór *Bibliotheca antiqua I*) powstałej w 1569 r. staraniem księcia legnicko-brzeskiego Jerzego II (1523–1586)⁶. Po II wojnie światowej księgozbiór ten przekazany został w większości do Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (dalej BUWr.), do której wcielono w 1950 r. 2883 woluminy, wśród których też manuskrypty „ludwikańskie”. Zbiory te – także rękopisy – przechowywane są obecnie w Oddziale Starych Druków BUWr.⁷ Jeden kodeks, który trafił wcześniej do wrocławskiej biblioteki redigieriańskiej, znajduje się obecnie w Oddziale Rękopisów BUWr. Pozostała część zbioru pozostała w Brzegu – w Muzeum Piastów Śląskich, gdzie również udało się zidentyfikować jeden manuskrypt z kolekcji księcia. Rekonstrukcję książęcego księgozbioru zaczniemy od rękopisów zachowanych do dzisiaj.

Najbardziej znanym dziełem, które zostało zamówione przez Ludwika I⁸ jest liczący 204

3 Por.: Augustin KNOBLICH, Alwin SCHULZ, *Von einer verschollenen Bibliothek des 14. Jahrhunderts und ihrem Donator*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, VIII, 1867, s. 180–191; Alfred ŚWIERK, *Śląskie biblioteki do początku XVI w.*, w: *Studia z dziejów ideologii i kultury*, Wrocław 1968, s. 79–89.

4 *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. Stanisław SZCZUR, Krzysztof OŹÓG, Kraków 1999, s. 445–449; Zygmunt BORAS, *Książęta piastowscy Śląska*, Katowice 1978, s. 195–214; Leokadia MATUSIK, *Ludwik I*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, T. 18, Kraków 1973, s. 100.

5 O tym, że biblioteka znajdowała się w kolegiacie już ok. 1370 r. wiemy z listu Mikołaja z Poznania, który wspominał, że znajduje się tam *multiplicans ministros librorum et ornatorum*; por. Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne księcia Ludwika I brzeskiego: studia nad rozwojem świadomości historycznej na Śląsku XIV–XVIII w.*, Wrocław 1970, s. 173; por. też: Antoni KARBOWIAK, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, T. II, Petersburg 1903, s. 77; Władysław SEMKOWICZ, *Paleografia łacińska*, Kraków 2002, s. 153.

6 Franz NIELÄNDER, *Die Piastenbibliothek des Brieges Gymnasiums und ihre bemerkenswertesten Schätze*, „Brieger Zeitung” nr 69: 22 März 1922, Unterhaltungs-Beilage 16, s. 3–4; nr 72: 25 März 1922, Unterhaltungs-Beilage 17, s. 3–4; nr 75: 29 März 1922, Unterhaltungs-Beilage 18, s. 3–4; Adam SZYMAŃSKI, *Bibliotheca Antiqua. Pomnik renesansowej kultury śląskiej*, Opole 2008; idem, *Jerzy II Piast, mecenas i kolekcjoner. Studium renesansowego mecenatu kulturalnego w Europie Środkowej*, Opole 2007, s. 308–320; Helena WIĘCEK, *Z dziejów Gimnazjum Piastowskiego w Brzegu*, „Kwartalnik Opolski”, III, 1957, z. 4, s. 41–42.

7 Średniowieczne rękopisy przechowywane są w Oddziale Starych Druków zapewne po to, by nie dekompletować zbioru składającego się w większości ze starodruków; por. Bronisław KOCOWSKI, *Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu*, Wrocław 1968, s. 30–38.

8 Według Michała Kaczmarka „Kodeks lubiński” powstał w związku ze ślubem córki Ludwika I Małgorzaty oraz księcia bawarskiego Albrechta I, który odbył się 28 lipca 1353 r. Mariaż ten miał być dla lubińskiego księcia szansą na zaistnienie w świadomości europejskich elit pod warunkiem godnego zaprezentowania się poprzez udokumentowanie potęgi i znaczenia piastowskiego rodu; por. KACZMAREK, *Okoliczności powstania i twórca „Kodeksu lubińskiego” z Legendą obrazową o św. Jadwidze*, „Roczniki Historyczne”, 77, 2011, s. 66–70. Według Bogusława Czechowicza natomiast „był kreacją wyłącznie osobistą księcia przeznaczoną do własnego, względnie rodzinnego użytku”; por. CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa 2005, s. 264.

karty i powstały w 1353 r. w Lubinie kodeks wraz z „Legendą obrazową o św. Jadwidze”⁹, zwany „Kodeksem lubińskim”¹⁰. Literacka warstwa tego rękopisu autorstwa Mikołaja Pruzi¹¹ zawiera genealogię świętej – *Tractatus sive speculum genealogie* wraz z tablicą genealogiczną, dwa jej żywoty (*Wita maior, Wita minor*), modlitwę do tej patronki Śląska, bullę i kazanie kanonizacyjne papieża Klemensa IV, wywód etymologii imienia św. Jadwigi (*Interpretacio nominis sancte Hedwigis*) oraz rozważania św. Bernarda z Clairvaux na temat fragmentu ewangelii o zwiastowaniu, jak również list Mikołaja z Poznania do księcia Ludwika¹². Tekst ilustruje 65 miniatur wykonanych piórką i podmalowanych akwarelą anonimowego autorstwa¹³. Kodeks ten książkę zapisał legnickim dominikanom w 1360 r., jednak po 1371 r. trafił on do kolegiaty św. Jadwigi w Brzegu, co potwierdza nota własnościowa: *Iste liber ecclesie sancte Hedwigis in Brega, quem dedit dux Ludewicus ad collegium ibidem*. Następnie, po wielu zmianach miejsc przechowywania i właścicieli, wskutek braku zainteresowania władz PRL w jego zakupie, to bezcenne dzieło trafiło w latach osiemdziesiątych XX w. do kalifornijskiego John Paul Getty Museum¹⁴.

W 1360 r. książkę zakupił liczący 54 karty pergaminowy kodeks z 1359 r., w którym znajduje się „Kronika polska” (*Chronica Polonorum*, zwana też „Kroniką polsko-śląską”, k. 1ra-12rb), dzieło powstałe pod koniec XIII w. w klasztorze lubińskim, opisujące historię wybitnych Piastów śląskich, przede wszystkim Henryka IV Probusa, na tle polskiej historii¹⁵. W kodeksie tym znajduje się również popularna w średniowieczu trzynastowieczna antologia krótkich fragmentów i sentencji pochodzących z dzieł Arystotelesa i innych filozofów (m.in. Platona, Seneki, Boecjusza, Apulejusza) – *Auctoritates librorum Aristotelis et aliorum*

9 Wydanie faksymilowe z niemieckim tłumaczeniem i komentarzem w *Der Hedwigs-Codex von 1353. Sammlung Ludwig*, hrsg. von Wolfgang BRAUENFELS, Bd. 1–2, Berlin 1972.

10 Oprócz tej nazwy (od miejscowości, w której kodeks powstał) w literaturze przedmiotu występują też inne jego określenia: Brzeski (od biblioteki kolegiaty brzeskiej, gdzie znalazł się po powstaniu), Ostrowski lub Schlackenwerther (od miejscowości Ostrov, niem. Schlackenwerth, na Morawach, gdzie kodeks był przechowywany w klasztorze Pijarów od XVII w.); por. *Legenda o św. Jadwidze*; opr. Wojciech MROZOWICZ, Wrocław 2000, s. 606.

11 Na temat pochodzenia Mikołaja por. KACZMAREK, *Okoliczności powstania*, s. 71–73.

12 Por.: CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat*, s. 258–264; Josef KRÁSA, Klaus KRATZSCH, *Beschreibung der Handschrift und kunsthistorische Einordnung der Miniaturen*, w: *Der Hedwigs-Codex*, s. 10–12; *Legenda o św. Jadwidze*, s. 606.

13 Być może anonimowy iluminator pobierał nauki w Pradze, w pracowni mistrza ołtarza wyszobrodzkiego, skąd przejął tendencję italianizującą; por.: KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 14–34, tu s. 30.

14 Por. KACZMAREK, *Okoliczności powstania*, s. 58, 68–69. Na temat kodeksu najpełniej Joseph GOTTSCHALK, *Die älteste Bilderhandschrift mit den Quellen zum Leben der hl. Hedwig im Auftrage des Herzogs Ludwig I. von Liegnitz und Brieg im Jahre 1353 vollendet*, „Aachener Kunstblätter”, 34, 1967, s. 61–161. W 1380 r. ks. legnicki Ruprecht, bratanek ks. Ludwika I, zamówił kopię „Kodeksu lubińskiego”. Nie przetrwała ona do dzisiejszych czasów, ale we wrocławskiej Bibliotece Uniwersyteckiej przechowywana jest jej niemieckojęzyczna wersja, która powstała w 1451 roku na zamówienie patrycjusza wrocławskiego Antoniego Horniga i stąd znana jest jako „Kodeks hornigowski”; por. *Legenda o św. Jadwidze*, s. 5–620.

15 Edycja: *Scriptores rerum silesiacarum*, hrsg. von Gustav Adolf STENZEL, 1835, s. VI–IX, 1–32. Por.: KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 47–48, tab. XIX; Wojciech MROZOWICZ, *Śląska Kronika polska. Wstęp do studium źródłoznawczego (I)*, w: *Studia z historii średniowiecza*, red. Mateusz GOLIŃSKI, Wrocław 2003, s. 108–112; idem, *Die Polnische Chronik (Polnisch-Schlesische Chronik) und die Chronik der Fürsten Polens (Chronica principum Poloniae) als Mittel zur dynastischen Identitätsstiftung der schlesischen Piasten*, w: *Legitimation von Fürstendynastien in Polen und dem Reich: Identitätsbildung im Spiegel schriftlicher Quellen (12.–15. Jahrhundert)*, hrsg. von Grischa VERCAMER und Ewa WÓLKIEWICZ, Wiesbaden 2016, s. 254–257.

auctorum (k. 12va-51vb)¹⁶. Ów manuskrypt w czasach nowożytnych (po 1622 r.¹⁷) trafił do biblioteki Tomasza Redigera we Wrocławiu, następnie do Biblioteki Miejskiej, a obecnie znajduje się w Oddziale Rękopisów BUWr. (sygnatura R. 204). Na wewnętrznej okładce adnotacja: *Hic est kronica polonorum. Item auctoritates philosophorum. Hunc librum comparavit dux Ludwicus dominus Bregensis anno domini MCCCLX. Hic liber iste est ecclesie sancte Hedwigis in Brega.*

W Muzeum Piastów Śląskich na zamku w Brzegu znajduje się ewangeliarz (sygn. 3808) pochodzący być może z XIII wieku¹⁸. Manuskrypt ten zawiera cztery Ewangelie, „Dzieje Apostolskie” oraz „Listy Apostolskie” autorstwa Jakuba, Piotra, Jana i Judy – tzw. listy powszechne. Na to, że mógł być częścią biblioteki księcia Ludwika wskazują odniesienia w jego testamencie oraz numer 106 w katalogu zbiorów Gimnazjum Brzeskiego z 1622 r.¹⁹ – obok rękopisu „ludwikańskiego” nr 109.

Kolejną księgą, którą książę Ludwik posiadał ok. 1360 r. był pasjonał z 1357 r. liczący 209 kart²⁰. Jest to *Legenda aurea* („Złota legenda”) autorstwa Jakoba de Voragine (ok. 1228–1298), popularny w średniowieczu zbiór opowieści i rozważań o świętych przeznaczony do czytania na szczególne dni i uroczystości roku liturgicznego²¹. Znajduje się w Oddziale Starych Druków BUWr. (sygn. 405256). Na stronie 208v informacja: *Hoc passionale in ecclesie collegiate sancte Hedwigis in Brega quem dedit eis dominus dux Ludwicus.*

Następny rękopis, który był własnością księcia przed 1360 r. to foliant pergaminowy liczący 138 kart, pisany przez różnych skryptorów w połowie XIV w., który również znajduje się w Oddziale Starych Druków BUWr. (sygn. 400059). Na okładce nota: *In hoc libro continentur primo de modo loquendi, et de virtutibus principum et philosophorum. Et dedit [...] colegiate sancte Hedwigis in Brega.* W kodeksie tym na początku znajduje się popularny w późnym średniowieczu *Tractatus de arte loquendi et tacendi* (k. 3ra-10vb)²² filozofa i prawnika Albertanusa de Brescia (ok. 1190–1250), w którym autor zawarł refleksje o sztuce mówienia oraz miejscu prawników w życiu publicznym²³. Następnie traktat franciszkanina, profesora teologii w Oksfordzie i Paryżu Jana z Walii (Johannes Galensis, ok. 1220–1285): *Breviloquium de virtutibus antiquorum principum et philosophorum* (k. 11ra-35rb)²⁴. To jeden z najpopularniejszych w XIII w. traktatów o cnocie pisanych

16 Por. Jacqueline HAMESSE, *Les auctoritates Aristotelis*, Louvain et Paris 1974, s. 66–80; MROZOWICZ, *Śląska Kronika*, s. 110–111, przyp. 32.

17 Wymieniony jest w *Catalogus librorum Illustris Bibliothecae Bregensis, Bibliotheca antiqua*, 1622, s. 7 pod nr. 112, por. BUWr., Oddział Starych Druków, mf 3159.

18 KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 82–83. Dziękuję p. mgr Małgorzacie Młynarskiej z biblioteki Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu za pomoc w skopiowaniu tego manuskryptu.

19 *Catalogus librorum*, s. 7.

20 Por. Eberhard RICHSTEIG, *Ungehobene Schätze der Piastenbücherei Brieg*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, LXXVI, 1942, s. 56.

21 Jacobi a Voragine, *Legenda aurea vulgo historia lombardica dicta*, rec. Theodor GRAESSE, Lipsiae 1850, s. 1–857; przekład polski: Jakub de Voragine, *Złota legenda*, wybór i tł. Janina PLEZIOWA, opr. Marian PLEZIA, Warszawa 1983; Jakub z Voragine, *Złota Legenda*, opr. i tłum. Leopold STAFF, Warszawa 2003.

22 Albertanus de Brescia, *Tractatus de arte loquendi et tacendi*, Lipsiae 1495.

23 Por. James M. POWELL, *Albertanus of Brescia: the pursuit of happiness in the early thirteenth century*, Philadelphia 1992, s. 107–130.

24 Johannes Galensis, *Breviloquium de virtutibus antiquorum principum et philosophorum*, Venice 1496.

dla rządzących, który jest zbiorem opisów bohaterskich zachowań starożytnych filozofów i książąt mających być przykładem dla współczesnych²⁵. Kolejna jest *Disciplina clericalis* (k. 37ra-53vb)²⁶ – zbiór trzydziestu trzech orientalnych baśni i opowieści moralizatorskiego charakteru przetłumaczonych przez Petrusa Alphonsi na łacinę z arabskiego, perskiego i sanskrytu ok. 1110 roku. Następnie w księdze tej znajduje się fragment *Compilatio chronologica* Ricobaldusa Ferrariensis²⁷ zamieszczony jako *Chronica grece-latine* (k. 55ra-88rb)²⁸ oraz napisane w 1285 r. *Descriptio Terre Sancte* Burchardusa de Monte Syon (k. 89ra-98rb)²⁹. Przedostatnim elementem zbioru jest *Liber Aristotelis secreti secretorum sive de regimine principum vel regum vel dominorum* (k. 101ra-128ra) – powstały w połowie XII w. łaciński przekład pochodzącego z X w. arabskiego traktatu encyklopedycznego dotyczącego przede wszystkim sztuki rządzenia, lecz także etyki, medycyny, astrologii i alchemii. Był to jeden z najpowszechniej czytanych tekstów późnego średniowiecza błędnie przypisywany Arystotelesowi. Ma formę listów wysyłanych rzekomo przez Arystotelesa do Aleksandra Wielkiego w trakcie jego kampanii w Persji³⁰. Traktat ten mógł zostać wymieniony przez ks. Ludwika już w 1360 r. jako *de regimine principum*, co umożliwiłoby datowanie kodeksu na połowę XIV w. Końcową częścią manuskryptu jest *De quattuor virtutibus cardinalibus* (k. 128rb-136ra) – traktat moralno-filozoficzny przypisywany w średniowieczu Lucjuszowi Senece Młodszemu, w rzeczywistości zaś autorstwa Marcina z Bragi (ok. 515-580), zwanego Pseudo Seneką³¹.

Kolejny rękopis to foliant pergaminowy z 2. połowy XIV w. zawierający 170 kart. Zawiera *Expositio super Cantica canticorum* (k. 1ra-60rb)³² – komentarz św. Grzegorza Wielkiego (ok. 540–604) do „Pieśni nad pieśniami”³³, następnie listy św. Bernarda z Clairvaux do

25 Por. Jenny SWANSON, *John of Wales: a study of the works and ideas of a thirteenth-century friar*, Cambridge 1989, s. 41–62.

26 *The Disciplina Clericalis of Petrus Alfonsi*, ed. Eberhard HERMES, Berkeley 1977, s. 3–99.

27 Por. *Chronicon excerptum de diversis chronicis summorum pontificum et imperatorum, ab initio mundi usque ad annum domini MCCCCLXXIV*, w: *Rerum germanicarum scriptores aliquot insignes, qui historiam et res gestas Germanorum medii potissimum aevi inde a Carolo M. ad Carolum V, collectore Johanne Pistorio*, Ratisponae 1731, s. 1056–1115.

28 Inc.: *In nomine domini Jhesu Christi in hac compilatione...* Expl.: *Anno domini MCCXIII compositum est symbolum firmiter credimus in lateranensi concilio ab innocencio papa III.*

29 *Peregrinatores medii aevi quatuor. Burchardus de Monte Sion, Ricoldus de Monte Crucis, Odoricus de Foro Julii, Wibrandus de Oldenborg. Quorum duos nunc primum edidit duos ad fidem librorum manuseriptorum recensuit J. C. M. Laurent*, Lipsiae 1864, s. 3–94.

30 *Three prose versions of the Secreta secretorum*, ed. Robert STEEL, London 1898, s. 1–118; por. Steven J. WILLIAMS, *The secret of secrets: the scholarly career of a Pseudo-Aristotelian text in the latin middle ages*, Michigan 2003, s. 269–270. W średniowieczu poradniki dla książąt (*Miroirs de prince; Fürstenspiegel*) pisało wielu autorów – a pod tytułem *De regimine principum* m.in. Engelbert von Admont (1250–1331), Ptolemeusz de Lucca (ok. 1236–1327), Thomas Occleve (1368–1426) oraz Aegidius Romanus; por. Hans ANTON, *Forschungsberichte. Fürstenspiegel (Königsspiegel) des frühen und hohen Mittelalters. Ein Editionsprojekt an der Universität Trier*, w: *Fürstenspiegel des frühen und hohen Mittelalters*, hrsg. von Hans Anton, Darmstadt 2006, s. 30.

31 *De quattuor virtutibus cardinalibus, sive de formula honestae vitae*, Paris 1500; por. Marcin z Bragi, *Dziela*, Warszawa 2008, s. 9–44.

32 *Expositio in Canticum Canticorum* (Corpus Christianorum. Series Latina 144), ed. Pierre-Patrick VERBRAKEN, Turnholti 1963, s. 3–46.

33 Interpretacja alegoryczna *Pieśni nad Pieśniami* autorstwa św. Grzegorza wywarła znaczący wpływ na mistyków chrześcijańskich XI–XIII w.; por. Krzysztof BARDSKI, *Poemat pierwszy Pieśni nad Pieśniami*

papieża Eugeniusza III (k. 61ra-81vb)³⁴ i pisma zebrane Bernarda z Clairvaux (k. 118ra-153rb; wśród których m.in. traktat *De Consideratione ad Eugenium papam*, k. 82ra-118ra)³⁵ oraz skompilowany w 1391 r. traktat Mateusza z Krakowa (ok. 1335–1410) *De celebratione missae* (k. 154ra-170ra)³⁶. Obecnie kodeks ten znajduje się w Oddziale Starych Druków BUWr. (sygn. 400058). W katalogu z 1622 r. ulokowany został pod nr 108, obok „ludwikańskiego” wspomnianego wyżej manuskryptu nr 109³⁷, jednak brak jest w nim noty proveniencyjnej kolegiaty, stąd trudno zaliczyć go jednoznacznie do biblioteki brzeskiego księcia. Rok 1391 stanowi też *terminus post quem*, co oznacza, że manuskrypt mógł znaleźć się w bibliotece najwcześniej po tej dacie – tuż przed śmiercią Ludwika I w 1398 r., a być może już po niej.

W Oddziale Starych Druków BUWr. znajduje się także rękopis sygn. 400200 – foliant pergaminowo-papierowy najpewniej z przełomu XIV i XV w., który był własnością brzeskiej kolegiaty, o czym świadczy nota na wewnętrznej stronie okładki: *In hoc volumen spectat ad ecclesiam sancte Hedwigis in Brega*. Zawiera m.in.: *Margarita Decretalium* – indeks do dekretalów Grzegorza IX (do k. 105r)³⁸; fragmenty *De differentiis* Izydora z Sewilli (k. 108ra-115rb); *Johannesa de Deo* (ok. 1190–1267) *Summa de dispensationibus et de sententiis dispensationum formandis* (k. 162ra-190vb)³⁹ oraz fragmenty dekretalów Grzegorza IX z 1234 r. (*Liber extra*) oraz Bonifacego VIII z 1298 r. (*Liber sextus*, k. 191ra-221va)⁴⁰. Pisany dosyć niedbale zdecydowanie różni się od ksiąg z biblioteki Ludwika I – pięknie iluminowanych oraz starannie wypisywanych. Trudno jednak rozstrzygnąć jednoznacznie czy był zakupiony przez księcia, ewentualnie czy powstał na jego zamówienie. Być może w kolegiacie używany był do celów szkolnych z zakresu prawa kanonicznego, ponieważ gros tekstów, które zawiera, związanych jest z ustawodawstwem papieskim XIII wieku. Być może rękopisu tego dotyczy fragment przywileju księcia dla kolegiaty św. Jadwigi z 1386 r., w którym wspominał on, że znajdują się tam księgi m.in. prawa kanonicznego⁴¹.

(*Pnp 1,2-2,7*) w interpretacji tradycji chrześcijańskiej przekazanej przez Alkuina, „Warszawskie Studia Teologiczne”, XII, 1999, s. 12–13.

34 *Epistola venerabilis Bernhardi Clarevallensis abbatis ad Eugenium papam*; w: *Patrologiae cursus completus. Series latina*, tomus 182, accurante J.-P. MIGNE, Parisii 1879, nr: 238–240, 245–249, 251, 252, 256–259, 261, 262, 268–270, 273, 275–278, 280, 283–286, 291, 294, 298, 305, 309.

35 *Sancti Bernardi abbatis Claraevallis de Consideratione ad Eugenium Papam tertium libri quinque*, Romae 1594, s. 1–204.

36 *Mateusza z Krakowa opuscula theologica dotyczące spowiedzi i komunii*, wyd. Władysław SEŃKO, Adam SZAFRANSKI, Warszawa 1974, s. 367–409. Inne nazwy traktatu to: *De conflictu rationis et conscientiae*, *Dialogus de accendo ad sacramentum altaris*, *Dialogus rationis et conscientiae de communione*, *Dialogus rationis et conscientiae de crebra communione*, *Tractatus frequenti celebratione et salubri communione*, *Tractatus rationis et conscientiae*, *Tractatus rationis et conscientiae de communione*, *Tractatus rationis et conscientiae de sumptione corporis Domini*; por. Cardelle de HARTMANN, *Lateinische Dialoge 1200–1400. Literaturhistorische Studie und Repertorium*, Leiden 2007, s. 683–685. Datacja tego traktatu por. *Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek*. Tl. 3, bearb. von Otto GÜNTHER, Danzig 1909, s. 110, 123, 128.

37 Por. *Catalogus librorum*, s. 7.

38 *Margarita Decretalium sive Annotationibus vel reportationes omnium Decretalium*, Basiliae 1496.

39 Inc.: *Tene quod dispensatio est iuris relaxacio vel dispensare est diversa laxare vel pensare...* Expl.: *Summa composita a magistro Johanne de Deo de dispensacionibus et de sententiis dispensationum formandis*.

40 Friedrich SCHULTE, *Die Geschichte der Quellen und literatur des canonischen Rechts*, vol. III, Stuttgart 1877, s. 97–98.

41 *Urkundliche und chronikalische Nachrichten über die Stadt Brieg, die dortigen Klöster, die Stadt- und Stiftsgüter bis zum Jahre 1550* (dalej: *Urkunden*), *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 9, hrsg. von Colmar GRÜNHAGEN, Breslau 1870, s. 252; por. KARBOWIAK, *Dzieje wychowania*, T. I, Petersburg 1898, s. 200.

Wiadomo, że w zbiorach kolegiaty znajdowała się także napisana na zlecenie księcia brzeskiego „Kronika książąt polskich” (*Chronica principum Poloniae*)⁴² autorstwa Piotra z Byczyny, kanonika brzeskiej kolegiaty, która powstała w latach 1382–1386⁴³. Jest to najpopularniejszy utwór historiografii śląskiej wieków średnich⁴⁴, który oprócz zaspokojenia pasji zbierackiej oraz ciekawości historycznej księcia miał zapewne dodać mu prestiżu poprzez wykazanie związków jego rodu z panującą w Polsce dynastią⁴⁵, eksponując jednocześnie polskie dzieje Śląska⁴⁶.

Pozostałe księgi Ludwika I odnajdujemy w innych źródłach, spośród których najważniejszym dla rekonstrukcji jego księgozbioru jest testament z 1360 r. opublikowany przez Colmara Grünhagena w zbiorze dokumentów brzeskich⁴⁷. Nie wiadomo jakie okoliczności skłoniły księcia do pozostawienia tego aktu ostatniej woli – nie okazały się na szczęście zbyt poważne, skoro żył on jeszcze prawie czterdzieści lat. Tym samym postanowienia testamentu nie weszły w życie, natomiast sam dokument obecnie uchodzić może za pierwszy częściowy inwentarz książęcej biblioteki. Dowiadujemy się z tego aktu książęcej woli, że cztery księgi trafić miały do córki Katarzyny, która była mniszką

42 Ed. Zygmunt WĘCLEWSKI, in: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878, s. 423–578. Żaden z zachowanych egzemplarzy kroniki nie nosi noty własnościowej kolegiaty brzeskiej.

43 Por. KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 85. Do dziś zachowało się 15 kompletnych łacińskojęzycznych wersji „Kroniki” – w tym 10 średniowiecznych; por. MROZOWICZ, *Die Polnische Chronik*, s. 262.

44 Roman HECK, *O piastowskich tradycjach średniowiecznego Śląska (Problemy świadomości historycznej i narodowej)*, „Kwartalnik Historyczny”, 84, 1977, z. 1, s. 8; MROZOWICZ, „Kronika książąt polskich” i inne średniowieczne Silesiaca w rękopisie Biblioteki Narodowej w Pradze (XXIII G 27), w: *Viae historicae. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lechowi A. Tyszkiewiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Mateusz GOLIŃSKI, Stanisław ROSIK, Wrocław 2001, s. 45–46

45 Waław KORTA, *Średniowieczna annalistyka śląska*, Wrocław 1966, s. 333, 336; MROZOWICZ, *Die Polnische Chronik*, s. 258–261.

46 Miała być „Kronika książąt polskich” opracowaniem polemicznym wobec m.in. kroniki Pulkawy ukazującej historię Śląska w kontekście dziejów czeskich; por. CZECHOWICZ, *Querendo episcopos: Ryczyńskie aspekty sporu o Wrocław u schyłku XIV wieku*, w: *800 lat historii Oławy: Studia i materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Oławie 12–13 marca 2009 r.*, red. Tomasz Galwiazek, Wrocław 2010, s. 23–24; por.: Roman HECK, *Akcenty społeczne i moralizatorskie w Kronice książąt polskich*, w: *Cultus et Cognition. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 181–192; Adolf SCHAUBE, *Kanonikus Peter Bitschen und die Tendenz seiner Fürstenchronik (Cronica principum Poloniae)*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, LXI, 1927, s. 41–43; Wilhelm SCHULTE, *Die politische Tendenz der Cronica principum Poloniae (Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte, Bd. 1)*, Breslau 1906.

47 Fragment poświęcony bibliotece: *Item de libris sic disponimus: primo passionale parvum et summam viciorum et virtutum et scintillarum librum et vitas patrum dabuntur filie nostre in Trebnicz. Item scolasticam historiam et corpus evangelicum et summam sancti Thome secundam secunde et super tercium sentenciarum et librum sermonum ad conventum fratrum predicatorum legamus in Brega et liberos papireos sermones. Item librum de constitutionibus Pragensibus et librum de regimine principum in albo volumine assignamus fratri nostro domino Wenczeslao. Item librum de vita sancte Hedwigis damus ad predicatores in Legnicz. Item passionale, quod habet dominus Johannes rector capelle, manebit in capella. Item quartum sentenciarum damus nostro capellano plebano in Olavia. Item libri rorales permanebunt in capellis. (...) Item viaticum nostrum damus domino Jacobo. Item maiorem viaticum volumus clavari in capella. Item ewangeliare et epistolare damus in Legnicz ad collegium. Item summa sancti Thome secunda secunde in rubro volumine est obligata nobis pro III. florenis per fratrem Conradum ordinis predicatorum, que debet sibi restitui pro III. florenis. Item quidquid est in Brega in ornatis in libris, manebit ibi. Ceteri libri omnes dabuntur in Lubens*; por. *Urkunden*, nr XXXIII, s. 246–247. Odpis testamentu księcia znajduje się w czternastowiecznym kopiażu *Lehns und Erbe* przechowywanym w Archiwum Państwowym we Wrocławiu (APWr.), sygn. Księstwo Brzeskie, nr 474, k. 37v (s. 112). Streszczenie treści u CZECHOWICZA, *Książęcy mecenat*, s. 269, natomiast o całym księgozbiorze Ludwika I por. s. 268–271.

w Trzebnicy. Były to: mały pasjonat, tożsamy zapewne z opisaną powyżej „Złotą legendą” Jacoba de Voragine, żywoty Ojców Kościoła – być może *Vita Patrum Hieronymi*, które to dzieło znajdowało się w Bibliotece Gimnazjum Brzeskiego według rękopiśmiennego katalogu z 1664 r. autorstwa Johanna Lucasa⁴⁸. Sporo wątpliwości identyfikacyjnych budzi dzieło poświęcone występkom i cnotom (*summa viciorum et virtutum*). Według Marii Hornowskiej i Haliny Zdzitowieckiej-Jasińskiej suma ta miała być wyciągiem ze *Speculum maius* Wincentego de Beauvais (Liber IV *de virtutibus et vitiis*)⁴⁹. Jest to jednak mało prawdopodobne, gdyż rzekoma księga czwarta nosi tytuł *Speculum morale* i jest dziełem anonimowego autora z końca XIII wieku mylnie przypisywanym Wincentemu⁵⁰. Problem jednak pozostaje, ponieważ rozważania na te tematy podejmowało wielu myślicieli średniowiecza⁵¹. Być może w tym przypadku chodzi o sumę *De virtutibus et vitiis* – popularną trzynastowieczną encyklopedię etyczno-teologiczną autorstwa dominikanina Williama Peraulta (ok. 1190–1271)⁵², jednak pewności nie mamy. Kolejna księga przekazana córce to *Liber Scintillarum*, dzieło opracowane na przełomie VII i VIII w. przez Defensora, mnicha z opactwa Świętego Marcina w Ligugé niedaleko Poitiers. Jest to florilegium biblijnych i patrystycznych wypowiedzi w języku łacińskim uporządkowanych w 81 rozdziałach odnoszących się do zagadnień moralności i pobożności⁵³.

Obdarowani zostali także brzescy dominikanie, którzy mieli otrzymać pięć ksiąg. Najważniejsza to „Historia scholastyczna” Piotra Comestora (zm. 1179)⁵⁴, wymieniona w katalogu z 1622 pod nr. 124: *Historia scholastica Petri comestoris et ecclesiastica Ruffini*⁵⁵. Kolejne księgi przeznaczone braciom kaznodziejom to komentarz do trzeciej księgi sentencji Piotra Lombarda⁵⁶ autorstwa najpewniej Tomasza z Akwinu, jak wynika z testamentu księcia i katalogu z 1622 r.⁵⁷ oraz enigmatyczne: *corpus evangelicum*, księga kazań⁵⁸ i inne kazania na luźnych kartach (*liberos papireos sermones*).

48 Por. BUWr., Oddział Starych Druków, sygn. 405261, s. 12.

49 HORNOWSKA, ZDZITOWIECKA-JASIEŃSKA, *Zbiory rękopiśmienne*, s. 88.

50 Por. Adam FIJAŁKOWSKI, *Ocena wartości i przydatności pracy intelektualnej w połowie XIII wieku – na podstawie pism Wincentego z Beauvais OP. (+1264)*, „Studia Warmińskie”, XXXVII, 2000, s. 28.

51 Por. *Liste lateinischer Autoren und anonymer Werke des 13. Jahrhunderts (ca. 1170–1320)*, hrsg. von Peter JACOBSEN, Erlangen 2002.

52 *Summa de virtutibus et vitiis*, ed. Cologne 1497, 1618, 1629; Venice 1497; Rome 1557.

53 Henricus ROCHAIS, *Liber Scintillarum* (Corpus Christianorum, series Latina 117), Turnholt 1957.

54 *Historia scholastica* to dwunastowieczne kompendium, przedstawiające historię powszechną (uniwersalną) w oparciu o Biblię, dzieła klasycznych uczonych i Ojców Kościoła. Nazywana popularną biblią średniowiecza stanowiła źródło wiedzy biblijnej od XII do XV w.; por. James MOREY, *Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible*, „Speculum”, LXVIII, 1993, z. 1, s. 6–35.

55 *Catalogus librorum*, s. 9.

56 Por.: s. Thomae Aquinatis, *Scriptum super libros Sententiarum magistri Petri Lombardi episcopi Parisiensis*, t. 3, ed. M. F. MOOS, Parisiis 1956.

57 Nr 100, *Textus sententiarum cum Thomae de Aquino conclusionibus. Conclusiones Johannis Gersonis de diversis materiis moralibus*; por. *Catalogus librorum*, s. 6.

58 Być może chodzi o rękopis znajdujący się pod nr 107 w zbiorze Gimnazjum Brzeskiego *Bibliotheca antiqua I: Gregorii Nazianzeni homiliae super evangelia*; por. RICHSTEIG, *Ungehobene Schätze*, s. 56.

Fragment „Summy teologii” św. Tomasza – *Secunda Secundae*⁵⁹ w czerwonej oprawie (*in rubro volumine*) otrzymał miał dominikanin brat Konrad, któremu książę winien był trzy floreny.

Swojemu bratu, ks. Wacławowi zapisał Ludwik księgę statutów diecezji praskiej (*De constitutionibus Pragensisbus*)⁶⁰ oraz traktat *De regimine principum* w białej oprawie (*in albo volumine*), najpewniej tożsamy z manuskrypcem BUWr., sygn. 400059. Owe prawniczo-moralne księgi przeznaczone bratu, z którym Ludwik toczył od lat wojnę zakończoną w przeddzień wystawienia testamentu, świadczą albo o poczuciu humoru i swoistym sarkazmie księcia, który przekazywał znanemu z nienajlepszych rządów bratu podręcznik dobrego rządzenia, albo o jego przemożnej wierze w walory dydaktyczne tych dzieł, ewentualnie o chęci utwierdzenia dopiero co zawartego pokoju⁶¹.

Kaplicy zamkowej w Brzegu zapisał książę księgi, które tam były, tzn pasjonat (drugi), niezidentyfikowane *libri rorales*, a także książęcy brewiarz większy, natomiast kolegiacie Św. Grobu w Legnicy: ewangeliarz, zapewne ten znajdujący się obecnie w brzeskim muzeum i epistolarz. Dla niejakiego Jakuba – brewiarz mniejszy (*viaticum nostrum*), natomiast dla swojego kapelana, proboszcza w Oławie⁶² – *Quatuor libri Sententiarum* Piotra Lombarda⁶³. Wszystkie pozostałe księgi (*ceteri libri omnes*) trafić miały do klasztoru cysterskiego w Lubiążu⁶⁴.

Na tym kończy się książęcy testament, jednak wymienione powyżej księgi nie stanowiły pełnego księgozbioru. Biblioteka, którą książę przekazał kolegiacie po 1369 r. była zapewne

59 Suma św. Tomasza z Akwinu (ok. 1225–1274) składa się z trzech głównych części, z których każda zajmuje się fragmentem teologii chrześcijańskiej. Część pierwsza (*Pars Prima*) omawia istnienie Boga, stworzenie świata, aniołów, natury człowieka; część druga składa się z dwóch części: pierwsza (*Prima Secundae*) opisywała ogólne zasady moralności, natomiast druga (*Secunda Secundae*) zagadnienia teologii moralnej szczegółowej: omówienie poszczególnych cnót, darów Ducha Świętego, grzechów i wad w odniesieniu do wszystkich wiernych i do poszczególnych grup i stanów. Część trzecia (*Tertia Pars*) poświęcona jest Chrystusowi, Kościołowi i sakramentom; por. Wilhelmus VALKENBERG, *Words of the Living God: Place and Function of Holy Scripture in the Theology of St. Thomas Aquinas*, Leuven 2000, s. 188–200.

60 Zapewne chodziło o *Statuta sive Constitutiones Concilii provincialis Pragensis* z roku 1349 Arnošta z Pardubic; por. Ivan HLAVÁČEK, *Kodikologisch-bibliotheksgeschichtliche Bemerkungen zu den Provinzialstatuten Ernsts von Pardubitz von 1349*, w: *Partikularsynoden im späten Mittelalter*, hrsg. von Nathalie KRUPPA, Leszek ZYGNER (Studien zur Germania Sacra, 29), Göttingen 2006, s. 331–350.

61 Por. CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat*, s. 269.

62 Postać nierozpoznana z imienia; być może notariusz księcia, pleban oławski Jan, który jest autorem znacznej części wpisów książęcego landbucha (*Lehns und Erbe*): *Registrum literarum domini ducis Ludovici Brege datarum cum seitu domini Johannis plebani de Olavia*; por.: APWr., sygn. Księstwo Brzeskie, nr 474, k. 14 v (s. 26); Zofia DĄBROWSKA, *Dwór brzeski w czasach Ludwika I (1358–1398)*, (Acta Universitatis Wratislaviensis No 70, Historia XIV), Wrocław 1968, s. 47.

63 Najważniejsze dzieło Piotra Lombarda (ok. 1100–1164), napisane metodą syntetyczną w latach 1145–1152, w którym autor chciał powiązać tematycznie wszystkie treści wiary. Zbiór ten oparty był głównie na św. Augustynie i innych Ojcach Kościoła, na pisarzach takich jak m.in. Kasjodor, Boecjusz, Izydora z Sewilli, Beda, Ambroży i Hilary z Poitiers. Kolekcja składa się z czterech ksiąg zawierających 182 sentencje. Dzieło to przede wszystkim teologiczne, mniej filozoficzne, jak napisał Władysław Tatarkiewicz „była to przeciętna suma, jakich było wiele w XII w., ani największa, ani najlepsza; zaletę jej stanowiła prostota i przejrzystość; do wyjątkowego jej powodzenia przyczyniło się, że na czele paryskiego fakultetu teologicznego przez 38 lat stał wierny uczeń Lombarda, Piotr z Poitiers, który wychował parę pokoleń na tym podręczniku”. Od końca XII w. powstało ok. 240 komentarzy do tego dzieła, ponieważ w takiej formie zwykło się wypowiadać poglądy filozoficzne i teologiczne; por. TATARKIEWICZ, *Historia Filozofii*, T. 1, Warszawa 1997, s. 224–225.

64 Przeglądając lubiąskie manuskrypty zdeponowane w Oddziale Rękopisów BUWr. nie natknąłem się na żaden powiązany z księciem Ludwikiem.

systematycznie pomnażana, choć nie mamy dokładnego inwentarza. W tekście przywileju dla kolegiaty z 1386 r. wymieniono rodzaje znajdujących się tam ksiąg: brewiarze, kantuały, księgi liturgiczne i prawa kanonicznego, teksty scholastyczne i nauk wyzwolonych, tomy Pisma św. i zeszyty teologiczne⁶⁵. Natomiast z testamentu wystawionego w 1396 r. dowiadujemy się, że książę przekazał kolegiacie wszystkie swoje księgi, duże i małe, a także obydwie swoje brewiarze⁶⁶.

Księgi te znajdowały się w bibliotece (*liberaria*) znajdującej się w budynku (*commodum*) obok kościoła kolegiaty⁶⁷. W końcu XIV w. na zamku brzeskim najpewniej znajdowało się także skryptorium, skoro Ludwik I opłacał skrybę oraz kupował materiały pisarskie⁶⁸. Książę musiał mieć kontakty z ludźmi, dzięki którym pozyskiwał manuskrypty o interesującej go treści. Było to tym łatwiejsze, że w XIV w. Śląsk stał się elementem międzynarodowego rynku księgarskiego dysponującego wieloma wyspecjalizowanymi dostawcami⁶⁹. W testamencie z 1360 r. jest informacja, że książę winien był dominikaninowi bratu Konradowi trzy floreny za tom *Summy* Tomasza z Akwinu. Najpewniej więc zakonnik ten (być może wraz z innymi braćmi) służył mu pomocą w gromadzeniu biblioteki⁷⁰. Być może jakąś rolę w realizacji kolekcjonerskiej pasji księcia odgrywał dom we Wrocławiu nabyty przez niego w 1374 r.⁷¹, jak również podróże – np. ta z 1373 r. do Akwizgranu, która mogła mieć nie tylko dewocyjny charakter⁷².

Przyglądając się bibliotece Ludwika I obecnie jesteśmy w stanie zidentyfikować ok. 25–27 ksiąg: 1. *Vita beate Hedwigis*; 2. *Chronica Polonorum*; 3. *Chronica principum Poloniae*; 4. żywoty Ojców Kościoła; 5. *Summa viciorum et virtutum*; 6. *Liber Scintillarum*; 7. Historia scholastyczna; 8. komentarz do trzeciej księgi sentencji Piotra Lombarda; 9. *Corpus evangelicum*; 10. fragment summy teologicznej Tomasza z Akwinu *Secunda Secundae*; 11. *De constitutionibus Pragensisbus*; 12. *Quatuor libri Sententiarum*; 13. *varia sygn.* 400059 – *De regimine principum*; 14–15. dwa pasjonały; 16. ewangeliarz; 17–18. dwa brewiarze; 19. epistolarz; 20. księga kazań oraz 21. i 22. – być może *varia sygn.* BUWr.

65 *Item libros omnes et singulos chorales, cantuales, lectionales, esslesiasticos et tam scolasticas quam juris canonici vel arcium et singulariter sacre pagine seu theologie volumina et quaternos*; por. *Urkunden*, s. 251; KARŁOWSKA-KAMZOWA, s. 73, 78.

66 *Urkunden*, s. 253.

67 *Ibidem*, s. 252. Alicja KARŁOWSKA-KAMZOWA w następujący sposób „wyobrażała sobie” ten budynek: „jako posiadający w dolnej partii przejście arkadowe (jak brama), w górnej pomieszczenie z oknami, kryte stropem, w którym mieściła się wymieniona biblioteka. Klatka schodowa mogła być umieszczona w murze; por. *Fundacje artystyczne*, s. 69, przyp. 116.

68 Robert RÖSSLER, *Urkunden Herzogs Ludwik I, von Brieg*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, XI, 1871, s. 456, nr 1148; 462, nr 1192. Według Alicji KARŁOWSKIEJ-KAMZOWEJ: „W Brzegu na dworze księcia Ludwika I pracowali skrypcy oraz malarz nadworny, ale nie wiemy czy był on miniaturzystą”; por. *Gotyckie rękopisy iluminowane na Śląsku (do 1450 r.)*, w: *Średniowieczna kultura na Śląsku*, s. 105; eadem, *Sztuka Piastów śląskich w średniowieczu*, Wrocław 1991, s. 17.

69 Por. SOLICKI, *Z problematyki*, s. 38.

70 Por. KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 48. oraz recenzja tej książki autorstwa Brygidy Kürbis, „Studia Źródłoznawcze”, 17, 1972, s. 225.

71 *Urkunden*, nr 246, s. 36.

72 Robert RÖSSLER, *Urkunden Herzog Ludwik I, von Brieg*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, VI, 1864, s. 84, nr 762.

400058 i 400200. Oprócz tego księgi śpiewów liturgicznych, *libri rorales*, egzemplarze Pisma św. (co najmniej trzy), co z pewnością nie jest pełnym wyliczeniem.

W skład zbioru wchodziły zatem zarówno księgi o tematyce historycznej, moralizatorsko-filozoficznej, jak księgi teologiczne i liturgiczne. Te ostatnie służyły zapewne celom religijnym na dworze księcia, który był właścicielem sporej kolekcji szat liturgicznych, relikwiarzy, krzyży i innych paramentów⁷³. Co do innych ksiąg i traktatów, nie jesteśmy w stanie określić jednoznacznie ich wewnętrznego kontekstu, tzn. tego, co konkretny tekst oznaczał dla księcia. Czy na przykład dzieła historiograficzne, takie jak „Kronika polska” i „Kronika książąt polskich” ze swoim polskocentrycznym kontekstem były wyrazem świadomości historycznej Ludwika I, ew. tendencji panujących na dworze, czy też ich posiadanie zaspokajało jedynie pasję zbieracką? Podobne wątpliwości dotyczą też podręczników dobrego rządzenia (m.in. *De regimine principum*) i innych dzieł moralizatorskich – czy wykorzystywane były w praktyce rządzenia, czy też ich posiadanie realizowało czternastowieczną modę, którą utwierdzali w księciu ci, którzy sprowadzali i sprzedawali mu księgi?

Pomimo wątpliwości wydaje się, że motywy księcia były raczej głębokie i świadome. Gromadzenie ksiąg i utrzymywanie biblioteki wpisują się w jego szeroką działalność fundacyjną opisaną przez Alicję Karłowską-Kamzową, która zwracała uwagę, że Ludwik I „ukazywał w swoich fundacjach znaczenie Piastów, świetność ich przeszłości, zasługi, czyny chwalebne, poczynawszy od kodeksu z Legendą obrazową poprzez kościół kolegiacki w Brzegu aż do „Kroniki książąt polskich”⁷⁴, dodając jednak, że taka „Działalność kolekcjonerska księcia brzeskiego była typowa dla najwyższych warstw społecznych schyłkowego feudalizmu.”⁷⁵ Dobrym symbolem celów książęcych fundacji jest kolegiata brzeska, która obok typowych funkcji religijnych dostarczała „instytucjonalnego wsparcia dla środowiska intelektualnego potrzebnego dla efektywnego funkcjonowania władcy o coraz szerszych ambicjach politycznych oraz stanowiła miejsce przechowywania owoców kolekcjonerskiej działalności fundatora”⁷⁶. Tak więc celem takiej działalności księcia była realizacja ambicji intelektualnych i dewocyjnych, zaspokajanie pasji kolekcjonerskiej oraz umacnianie pozycji politycznej, a przede wszystkim troska o wizerunek rodu oraz własnej postaci.

W przypadku Ludwika I takie działania autopromocyjne były szczególnie uzasadnione oraz niełatwe – był on wszak potomkiem linii niegospodarnych hulaków (pradziad Bolesław Rogatka, ojciec Bolesław III Rozrzutny, brat Waclaw), ponadto musiał mierzyć się z wizerunkiem niechlubnej śmierci swego ojca, który długie lata żył pod ekskomuniką oraz zmarł ponoć z przejedzenia; być może też z legendą swego dziada Henryka V, władcy nieszczęśliwego, który porwany został przez Henryka III głogowskiego. Śmierć Bolesława III, która nastąpiła 21 kwietnia 1352 r. mogła być momentem przełomowym dla polityczno-moralnego wymiaru rządów Ludwika. To wówczas mógł powziąć postanowienie, by odwoływać się do najwybitniejszych postaci swego rodu, przede wszystkim do św. Jadwigi i Henryka II Pobożnego jako symboli starej śląskiej dynastii powiązanej

73 CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat*, s. 270–271.

74 KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 94.

75 Ibidem, s. 96.

76 CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat*, s. 206.

z rodem královským oraz tych wydarzeń, które odbiły się w Europie szerokim echem. Taka najpewniej była geneza powstania „Kodeksu lubińskiego” oraz „Kroniki książąt polskich”, być może też geneza zakupu związanej z Henrykiem IV Probussem „Kroniki polskiej”. Troska o wizerunek rodu skorelowana była bez wątpienia z dążeniem do umocnienia swej pozycji politycznej oraz zamanifestowania wizji władzy sprawiedliwej, co symbolizują podręczniki dobrego rządu oraz traktaty moralizatorskie. Książę, który otrzymał przydomki Sprawiedliwy i Prawy wizję tę chyba zrealizował, podobnie jak udało mu się umocnić swą władzę, uzyskując status jednego z najznacniejszych książąt śląskich w ostatniej ćwierci XIV wieku.

Wśród współczesnych Ludwikowi Piastów żaden nie mógł poszczycić się podobną biblioteką prywatną. Świadczy to o szerokim horyzoncie intelektualnym księcia oraz ponadprzeciętnej osobowości. Tym bardziej, że gros tego zbioru zgromadził w najbardziej dramatycznym okresie swego życia (lata 1346–1359), kiedy pozbawiony przez brata dziedzictwa walczył niejednokrotnie o przetrwanie⁷⁷. Oznacza to, że gromadzone w takich okolicznościach księgi nie mogły być dlań tylko wyznacznikiem statusu materialnego, lecz podstawą intelektualnej formacji, wyrastającej ponad poziom innych książąt śląskich⁷⁸.

Knihovna Ludvíka I. Břežského (zemřel 1398)

(Shmutí)

Vládcem, který založil největší středověkou světskou knihovnu ve Slezsku, byl Ludvík I. Břežský (zemřel 1398), jeden z nejvýznamnějších knížat piastovské dynastie své doby. v současnosti jsme schopni identifikovat 25–27 rukopisů věnovaných historii, morálce a filozofii, stejně jako teologii a liturgii, jež pocházejí z výše uvedené sbírky. Nejdůležitější knihy z knížecí sbírky představují tzv. Lubinský kodex (*Vita beate Hedwigis*), tzv. Polská kronika (*Chronica Polonorum*) a tzv. Kronika polských knížat (*Chronica principum Poloniae*). Ludvík byl jediným piastovským knížetem své doby, který disponoval takovouto knihovnou. To ukazuje na jeho široký intelektuální horizont a výjimečnou osobnost. Ta vyniká tím spíše, že většinu své sbírky shromáždil v tnejdramatičtějším období svého života (1346–1359), kdy byl nucen bojovat o přežití ve sporech o dědictví se svým bratrem. Tato skutečnost dokládá, že knihy pro Ludvíka nepředstavovaly pouze symbol společenského postavení, ale především prostředek sebevzdělávání, jež se svým rozsahem vymyká dobovému prostředí slezských knížat.

77 Por. Krzysztof Rafał PROKOP, *Podziały księstwa legnickiego w połowie XIV wieku (1342–1364)*, w: *Studia i materiały z dziejów Śląska i Małopolski*, red. Rościsław ŻERELIK, Wrocław 2001, s. 76–103.

78 Ślady swych ingerencji w formę i treść fundowanych obiektów pozostawił ks. Ludwik w wielu miejscach; por. CZECHOWICZ, *Książęcy mecenat*, s. 240; KARŁOWSKA-KAMZOWA, *Fundacje artystyczne*, s. 49.